

Herman Melville: Moby Dick | Maailmankirjat

RIIKA TYHTILÄ

Moby Dick on tarina valaanpyynnistä, kostosta ja sen järjettömyydestä. Herman Melville kirjoitti *Moby Dickin* (tai *Moby Dick eli valkoinen valas*) vuonna 1851 ammentaan aineksia teokseen paljolti omista nuoruuden merikokemuksistaan. Valaanpyynti aiheena oli erittäin ajankohtainen, sillä noihin aikoihin Amerikan valaanpyyntilaivasto oli jopa kolme kertaa niin suuri kuin Euroopan vastaavat yhteensä. Teosta on pitkään luettu hulluuteen ajavan pakkomielteen näkökulmasta, mutta nykyään sitä tulkitaan paljon myös ekokriittisenä kuvauksena luonnon toiseudesta. Kumpikin näkökulma on vahvasti esillä läpi koko teoksen, niin päähenkilöiden kuin tapahtumienkin kautta.

Tarina kertoo Ahabista, Pequod-nimisen valaanpyyntilaivan kapteenista, joka mielipuolen lailla etsii häneltä taistelussa jalan vienyttä valkoista valasta, Moby Dickiä. Teoksen minäkertoja on kuitenkin Ismael, valaanpyytäjänä kokematon merimies, joka pestautuu Ahabin laivaan. Martti Anhava käyttää Moby Dickin saatesanoissa hänestä termiä kaikkitietävä minäkertoja, sillä tämä kuvaa sellaisia tapahtumia, joita ei varmasti ole itse ollut seuraamassa (esimerkiksi laivan päällystön ateriointia) sekä kirjaa jopa muiden merimiesten yksinäisiä mietteitä ja ajatuksia (*Moby Dick*, 838-839).

Ismaelin tarinan voisi jakaa pääpiirteittäin kahdenlaisiin lukuihin. Ensimmäkin on niin sanotut ensyklopediset selitysluvut, joissa Ismael selittää erittäin yksityiskohtaisesti valaanpyyntialuksen sekä valaiden toimintaa ja rakennetta, sekä filosofi valaista, merestä, luonnosta ja ihmisestä. Toiseen ryhmään kuuluvat toiminnalliset luvut, joissa kuvataan Pequodin matkaa ja Moby Dickin metsästystä.

Ismael kirjoittaa tapahtumista ikään kuin muistelona, mutta ei paljasta itsestään paljoakaan. Ahab on hänen pääkohteensa. Ismael kuvaa niin paljon kapteenin mutinoita ja ajatuksia, että Ahab on ilmeselvästi tämän mielestä itseään paljon mielenkiintoisempi tarinan kohde. Ahab on dominoiva hahmo ja kovin erilainen luonteeltaan kuin nuori valaanpyytäjä. Ehkä kirjoittamalla tarinansa Ismael haluaakin oppia ymmärtämään millainen ihminen tämä mystinen kapteeni todellisuudessa on.

Kapteeni Ahab menettää jalkansa aikaisemmassa taistelussa Moby Dickiä vastaan ja ajautuu hulluuden partaalle. Hänen pakkomielteensä on läsnä alusta asti, mutta sen voimakkuutta paljastetaan vain vähitellen. Ensinnä kerrotaan hänen jokailtaisesta merikarttojen tutkiskelustaan, minkä tarkoituksena on löytää yksi tietty valas maailman meristä, mikä vaikuttaa vielä jokseenkin selväjärkisen voittoon tavoittelevan henkilön päämäärätietoisuudelta. Pikkuhiljaa hänen monologinsa muuttuvat ja saavat yhä mielipuolisempia vivahteita. Lopulta hänen miehistönsä jäsenetkin alkavat ymmärtää olevansa hullun hallinnassa,

mutta eivät joko kykene tai uskalla vastustaa Ahabin vahvaa persoonaa, vaikka hän selvästi vaarantaa koko miehistönsä. Hyvä esimerkki Ahabin hulluudesta on kohta, jossa kapteeni uhkaa ampua ensimmäisen perämiehensä tämän ehdottaessa että laivan matka pysytettäisiin korjauksia varten:

Ahab koppasi ladatun musketin asetelineestä, jollainen kuuluu useimmissa eteläisillä merillä purjehtivissa aluksissa kajuutan sisustukseen, osoitti sillä Starbuckia ja huusi: "On yksi Jumala ja Hän on maan Herra, ja on yksi kapteeni ja hän on "Pequodin" herra... Painu kannelle!" [-] Lähtiessään kajuutasta hän [Starbuck] pysähtyi hetkeksi ja sanoi: "Sinä järkytit minua, mutta et loukannut, herra kapteeni. En siitä hyvästä vaadi sinua varomaan Starbuckia – sinä vain nauraisit. Mutta Ahabin on syytä varoa Ahabia. Varohan itseäsi, vanhus." (*Moby Dick*, 675.)

Ahabin hahmon kautta voidaan *Moby Dickin* teemoiksi nostaa hulluuden ja pakkomielleiden järjettömyys, sillä lopulta hänen mielipuolisuutensa vie hengen häneltä itseltään ja koko miehistöltä, Ismaelia lukuun ottamatta.

Ismael on eräänlainen vastakohta hullulle Ahabille. Kapteeni kääsee, määrää, toimii laivalta ja kärsii yksin koston piinassaan. Valaanpyynnissä vielä täysin kokematon nuori mies taas ennemmin viettää aikansa haaveilemalla ja pohdiskelemalla muun muassa valaiden olemusta. Kaskelotin pään anatomiaa tarkastellessaan Ismael tulee esimerkiksi siihen tulokseen että korkean otsansa vuoksi kaskelottien on oltava neroja.

On sitten kysymyksessä ihminen tai eläin, salaperäinen otsa muistuttaa suurta kultaista sinettiä, jonka Saksan keisarit kiinnityttävät julistuksiinsa. Sinetti tahtoo sanoa:

"Jumala on kirjoittanut tämän minun käteni kautta". Mutta otsa on pelkkä kaistale alppi- maata lumirajan tuntumassa useimmilla eläimillä – ei, vaan ihmisellä itselläänkin. [-] Mutta suuressa kaskelotissa otsa luontainen ylväs, jumalallinen arvokkuus on kasvanut niin valtavaksi, että kun otsaa katselee suoraan edestä, kunnioitusta ja vavistusta herättävien jumalaisten voimien läsnäolon tuntee selvemmin kuin mitään muuta luomakunnan oliota katsellessa. [-] Profiilista havaitsee selvästi otsan keskellä samanlaisen vaakasuoran, kuunsirpin muotoisen painauman, jota Lavater pitää ihmisessä nerouden merkinä. Että mitä? Kaskelotissako olisi neroutta? Onko kaskelotti milloinkaan kirjoittanut kirjaa tai pitänyt puhetta? Ei, mutta sen suurta neroutta osoittaa ettei se ole tehnyt mitään erityistä neroutensa todistamiseksi. Lisäksi nerous tulee ilmi kaskelotin pyramidin mittoihin yltävässä äänettömyydessä. (*Moby Dick*, 499-500.)

Häilyväisen filosofin luonne näkyy myös Ismaelin työhistoriassa ja sivistystasossa. Ennen Pequodille pestautumistaan hän on toiminut muun muassa muurarina, ojan kaivajana, geologina sekä merimiehenä kauppalaivassa. Laaja sivistys taas näkyy siinä, kuinka hän pohdinnoissaan siteeraa kirjallisuutta, Raamattua ja antiikin mytologioita. Hän tuntee historiaa, tieteitä ja tutkimuksia. Valaista kertoessaan hän tutkii niitä osa osalta tieteilijän tarkkuudella ja pohtii samalla valaiden luontoa filosofin ottein.

Ismaelin lukuisista pohdinnoista ihmisen ja luonnon välinen suhde nousee vahvaksi teemaksi. Toisaalta hän hyväksyy täysin valaiden pyynnin ja jopa oikeuttaa sen ihmisten tarpeella valaanrasvaan. Valaat ovat vain eläimiä ja ne on tarkoitettu ihmisen hyötykäyttöön.

Eläimen toiseudesta huolimatta Ismael kuitenkin ylistää lakkaamatta etenkin kaskelotteja, ja kuvaa näitä mahtaviksi ikaikaisiksi leviataneiksi, jotka selviävät minkälaisesta metsästyksestä ja luonnonmullistuksesta tahansa. Hän jopa jakaa kaskelotit ja grönlanninvalaat eri filosofikuntiin niiden päänrakenteen ja ilmeen mukaan:

Oletan että grönlanninvalas on ollut stoalainen ja kaskelotti platonilainen, joka on myöhempinä vuosinaan kenties harrastanut Spinozaakin (*Moby Dick*, 484).

Valaiden asema on siis erittäin ristiriitainen. Ihmisen oikeus niihin käyttöeläimenä on kyseenalaistamaton ja kuitenkin ne ovat merten kuninkaita, mysteerejä, joita ei ihmisen tiedekään kykene täysin analysoimaan ja ratkomaan.

Mitä sitten *Moby Dick* itse edustaa? Toisinaan Ismael kuvaa sitä todellisena hirviönä. Siinä missä tavallisia valaita Ismael saattoi jopa sääliä pyynnin aikana, *Moby Dick* ei saa aikaan sellaisia tunteita. Sen kerrotaan tuhonneen lukemattomia laivoja ja tappaneen kokonaisia miehistöjä. Kaikki hurjat huhut ja tarinat, joita Ismael kertoo *Moby Dick*istä, ohjaavat hänetkin puolueettomaksi valkoisen valaan ja ihmisten välisessä kiistassa.

Tarkkojen kertomusten mukaan tämä valas oli yhä uudestaan osoittanut ilkeyttä hyökkäyksessään. Etenkin sen petollinen tapa paeta oli herättänyt enemmän pelkoa kuin ehkä mikään muu. Kun se näet oli lähtenyt uimaan voitonriemuisien takaa-ajajiensa edessä näyttäen selviä pakokauhun merkkejä, se olikin monessa tapauksessa pyörähtänyt äkkiä ympäri, ponkaissut saalistajien päälle ja joko pirstonut veneen tai ajanut miehet tyrmistyneinä takaisin laivaan. (*Moby Dick*, 266)

Kriittinen lukija kuitenkin muistaa että Ismael on juuri kuvaillut sivujen verran juuri valaanpyytäjien systemaattista ja tarmokasta *Moby Dick*in metsästystä. Valaanpyytäjät pitävät täytenä oikeutenaan metsästää valaita omaa hyötyään varten. *Moby Dick* on kuitenkin estänyt heiltä tämän oikeuden karkaamalla aina, ja on lopulta oppinut iskemään saalistajiaan takaisin. Pyytäjät ottavat tämän henkilökohtaisena loukkauksena, eikä muita valaita jopa säällivä Ismaelkaan näe valaan käytöstä eläimen luonnollisena puolustautumisena hyökkääjiään vastaan. Tällaisena raivopäisenä, ajatuksettomana hirviönä kuvattuna voisi sanoa, että *Moby Dick*iin kulminoituu luonnon asema alempana ihmiseen verrattuna.

Kuitenkin valkoisen valaan hahmoon liittyy paljon mystiikkaa ja voimaa joita ihminen ei voi ylittää. Se on ovela vastus, joka tuntuu olevan aina askeleen edellä ihmisiä. Jotkut merimiehet uskovat sen olevan kuolematon, sillä sen sanotaan olevan yhtä vanha kuin meri itse, eikä kukaan kykene tappamaan *Moby Dick*ä. Kuvaapa Ismael sitä kerran jopa merten jumalaksi. Merimiesten kauhuun sekoittuukin aina mukaan kunnioitusta valkoista valasta kohtaan.

Moby Dick onnistuu hyvin harvinaislaatusesti nostamaan eläimen, ei-ihmisen, päähahmokseen. Ismael on tarinan kertoja, mutta Ahab on ihmisenä hänen kiinnostuksen kohde. *Moby Dick* on taas Ahabin pakkomielle, joka riivaa kapteenia hulluuteen asti. Valaan löytäminen on koko juonen päämäärä, ja harvassa ovat kirjat jotka rakentavat eläimen kohtaamista 800 sivun verran ja huipentuvat tähän tapahtumaan. Jos Ismael pohdinnoista nostaa teemaksi luonnon ja ihmisen suhteen, niin luonnon ja itse valkoisen valaan hahmon näkökulmasta voisi tarkentaa teeman ihmisen julmuuden ja eläimen luonnon vastakkain-

setteluksi. Moby Dick, häijy hirviö ja mystinen jumala, on luonnon oma vastaisku ihmisen riistoa vastaan. Tämä asema nousee huippuunsa kirjan lopussa, kun Ahabin ja Pequodin miehistön kohtaloksi koituu kuolla metsästämänsä valaan armottomassa takaisiniskussa.

Valaan koko olemus uhkui rankaisua, pikaista kosta, ikuista häijyyttä, ja uhmaten kaikkea sitä mitä kuolevaiset ihmiset saattaisivat tehdä, valas iski muurimaisen valkean otsansa laivan keulaan tyyrpuurin puolelle niin että laudat ja miehet sinkoilivat. Jotkut kaatuivat suoraan kasvoilleen. Harppuunamiesten päät tärähtelivät härkämäisen niskan varassa kuin irronneet lipputangonnupit. Miehet kuulivat miten vesi alkoi murtumakohdista tulvia kuin vuorten kanjoneissa kaatosateiden jälkeen. [– –] Ahab heitti harppuunan, osuman saanut valas syöksähti eteenpäin, köysi juoksi tulenpalavalla vauhdilla kourun läpi – ja sotkeentui. Ahab kumartui selvittämään sitä ja sai sen taas juoksemaan, mutta ohitse sujahtava lenkki tarttui hänen kaulaansa, ja Ahab sinkoutui veneestä ennen kuin miehet ehtivät huomata mitään, yhtä ääneti kuin turkkilaisen mykän narulla kuristama uhri. Seuraavassa hetkessä köysi oli juossut saavista loppuun ja sen pään painava silmäpujos heitti yhden soutajista kumoon, iskeytyi veteen ja katosi syvyyksiin. (Moby Dick, 814-815)

Herman Melville: *Moby Dick* (1851, suom Antero Tiusanen 2002, Otava)